

Dorinis vaikų auklėjimas šeimoje Griškabūdžio valsčiuje (XX a. pirmoji pusė)

Irena Stonkuviėnė

Vilniaus universitetas

XX a. pirmojoje pusėje pagrindinė socializacijos institucija, perteikianti vaikams ankstesniųjų kartų žinias, patyrimą, įsitikinimus, taip pat ir moralinius principus, buvo šeima. Dorinis auklėjimas buvo neatsiejama tiek atskiros šeimos gyvenimo, tiek visos kaimo bendruomenės ir jos moralinės kultūros dalis. Tačiau moralinę kultūrą suprasdami kaip tradicijas, kurios siekia įtvirtinti žmonėms tam tikrą dorovės sampratą ir paskatinti juos elgtis pagal tos sampratos reikalavimus¹, negalime pamiršti, kad nėra visiškai gryno, idealaus ypatingos kultūros modelio, nes netgi pati homogeniškiausia kultūra, struktūruodama įvairius dorovinius aspektus, palieka vietos ir individualioms bei situacinėms variacijoms, interpretacijoms. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – apibrėžti dorinio auklėjimo tikrovę Griškabūdžio valsčiaus valstiečių šeimoje XX a. pirmojoje pusėje, išskiriant dorinio auklėjimo turinį, principus, priemones bei metodus. Taip pat siekiama nustatyti, kokią įtaką vaikų auklėjimui turėjo bendravimas šeimoje, vaiko amžius ir lytis.

Kokybinio tyrimo metu, taikant bendrųjų gairių interviu metodą, buvo siekiama išsiaiškinti ne tik teorinę dorinio auklėjimo pusę, bet ir kaip tai buvo praktikoje, ne tik bendrąsias dorines vertybes ir normas, bet taip pat ir individualius vaikų įpročius, poelgius, charakterio bruožus. Straipsnyje atsispindi tik dalis tyrimo medžiagos.

Liaudies pedagogikoje dorovė neatsiejama nuo religijos. Dorinis auklėjimas glaudžiai susijęs su religiniu. Ši sąsaja dvipusė – dorinis gyvenimas buvo atspirties taškas, padedantis vaikui atrasti religiją, o religinės tiesos buvo svarbios formuojant auklėjimo turinį. Dorinio auklėjimo šeimoje turinio pagrindą sudarė vertybių ir normų sistema, pagrįsta Dekalogu. „Svarbiausia dešimt Dievo įsakymų. Jeigu šito laikysiesi, tai žmogus ir pats laimingas būsi, ir kitiems nekliūsi“ – teigė respondentė (13). Žmonių tarpusavio bendravimą, turtinius, šeimyninius santykius reguliuojančias Dekalogo normas respondentai išskyrė kaip svarbiausias. Doriniame vaikų ugdyme labiausiai akcentuojami buvo šie Dievo įsakymai: septintasis – „Nevok“, aštuntasis – „Nekalbėk netiesos“, šeštasis – „Nepaleistuvauk“ ir vienas svarbiausių, ketvirtasis – „Gerbk savo tėvą ir motiną“.

Beveik visi respondentai kaip vieną svarbiausių Dievo įsakymų minėjo septintąjį Dekalogo įsakymą „Nevok“. Kaime buvo gerbiamas tik tas žmogus, kuris turėtų ir nuosavybę įsigydavo sunkiai dirbdamas:

„Kaime viskas buvo tik iš darbo. Daugiau iš niekur nieko negausi. Kaimo žmogus vienąsyk per metus derlių nusiėmė, jis tą derlių turėjo gerai sureguliuot, gudras gerai parduot. O tas derlius tai iš kur, tik iš darbo. Kitąsyk labai sunkiai ir daug dirbdavo“ (12).

¹ Kavolis V. Kultūros dirbtuvė, Vilnius, 1996.

Sunkiai įgyjama nuosavybė buvo tausojama ir saugojama, bet koks pasikėsinimas į ją buvo vertinamas kaip ypač nedoras veiksmas. Vagystės buvo pateisinamos tik vestuvėse, kuomet kraitvežiai ir jaunojo pabroliai „vagiliaudavo“ jaunosios tėvų ir kaimynų namuose. Šis paprotys populiarus visoje Lietuvoje ir siejamas su tikėjimu magiška vogto daikto galia². Dažniausiai buvo stengiamasi pavogti ką nors juokingo:

„Vestuvė buvo. Tėtė buvo kraitvežys. Mama ir mane buvo nusivedus. Kraitvežiai viską vogdavo. Atvežė tėtė padušką pavogęs ir šunį. Ūkininko šuo didelis buvo, piktas. Kaip jis prie to šuns priėjo? Buvo žiema. Jis skrandą išvirkščią apsilviko ir rėpla prie to šuns. Šuo išsigando, jis tą šunį ir čiupt. Čia tai vagystė dėl šposo. Taip ne tavo, ir neimk“ (2).

Tačiau paprastai į dorovės normos „Nevok“ pažeidimą visa bendruomenė reaguodavo ypatinga panieka ir pasmerkimu, gėdos žyme buvo paženklinamas ne tik vagis, bet ir jo palikuonys:

„Buvo ir tada nesąžiningų. Vyras sėmenis vogdavo, žmona cibulius. Pajuokdavo tokius, sakydavo: „Vogto aliejaus ragavo, už tai ir didelį pilvą gavo“. Sūnūs jau kitur išvažiavo, gyvent negalėdavo, pravar-džiuodavo „cibuliniais“ (16).

Ypač buvo smerkiami arkliavagiai, bet kokia bausmė jiems buvo laikoma teisėta ir moraliai pateisinama. Nors paprotinė teisė leido vagį griežtai nubaust patiems nukentėjusiesiems, tačiau kuomet bausmė neatitikdavo nusikaltimo dydžio, ji buvo pasmerkama:

„Visokių žmonių buvo. Buvo savotiškas toks senis, užsispyręs, kerštingas, vos kokia smulkmena.... Anksčiau Girininkų vyrai į Naujamiestį veždavo malkas parduot, tai kai būdavo nupjauti dobilai, kupetukai sudėti, jie pravažiuodami tų dobilų pasiimdavo, nuvažiavę į turgų arklius pasišerdavo. Pasigavo tas senis vieną, sumušė baisiausiai, bet kai turėjo daug pinigų – išsipirko. Tokių žmonės ir baisiai nemėgo“ (12).

„Dar prie tėvukų arklius vogdavo. Mama pasakojo, kad buvo atėję ir mūsų arklį pavogt, bet tėvukas buvo stambus štakus vyras, tai vagį nuvijio. Paskui tą vagį vyrai pagavo, tai pasidėję ant akmens nagus nudaužė, bet jis vis tiek vogdavo. Jis Šedvyguos gyveno. Tada dar buvo rusų valdžia. Buvo kokia tai cicilikų partija, jis įsirašė į tą partiją, bet vis vogė, tai atėjo tie tikri sicilistai. Jis jau, matyt, prigrasintas buvo, tai į užpečkį slėptis lindo. Tie cicilikai tą vagį užpečkų nušovė. Kad tokių kitaip ir neatgrasysi nuo vagystės“ (7).

² Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. Lietuvių šeima ir papročiai, Vilnius, 1995, p. 339.

Griškabūdžio valsčiuje, kaip ir kitur Lietuvoje, buvo sakoma, kad „*pradėjęs nuo virvelės, užšoks ir ant kumelės*“, tad buvo saugojama, kad vaikai nepaimtų net menkiausio kitiems priklausančio daikto. Pasak respondento,

„iš svetimos dirvos nė ankštį nenusiskinsi, žirnio neparagausi. Paraidamas iš bažnyčios nori jau valgyt, bet jei kito laukas — negalima, žirniai ne mūsų“ (19).

Prisiraškusį svetimų gėrybių vaiką ne tik griežtai nubausdavo, bet ir siūsdavo grąžinti pavogtus žirnius bei atsiprašyti kaimynų. Apie tai buvo pasakojama kaip apie didžiausią kada nors patirtą gėdą:

„Kai buvau dar visai mergučė, prisiskyniau žirnių iš kaimynų daržo. Parsinešu tuos žirnius sterblikėje ir valgau. Mama: „Kur gavai žirnių?“ „Pas Antanėlį pasiskyniau“. Brūkšt per kuprą ir: „Kad man nuneštum greičiau. Nunešk ir atsiprašyk ir pasisakyk, kad jo dirvoje prisiskynei žirnių“. O broliuką pasiuntė, kad jis prižiūrėtų, ar tikrai atsiprašiau. Einu ir verkiu: „Juozuk, nesakyk, tu tikrai nesakyk, Juozuk broliuk, prašau, prašau nesakyk“. „Nesakysiu“, – sako. Aš nunešiau tuos žirnius, padėjau ant tvorelės ir kuldi kuldi parbėgau. Klausia brolio: „Ar atsiprašė, ar atidavė žirnius?“ „Atidavė...“ Bet nuo to laiko nė menkiausio svetimo daiktelio nepaėmiau, net ant kelio numento“ (8).

Be žirnių, vaikus viliojo obuoliai. Dažnam atrodydavo, kad svetimam sode obuoliai ir didesni, ir skanesni, be to, berniukams „pasiobuoliavimas“ svetimame, ypač nemėgstamo kaimyno, sode buvo ir tam tikras drąsos išbandymas. Pagautiems obuoliautojams sodo šeimininkas turėjo teisę ir lazda uždrožt, tačiau dažniausiai tik pasakydavo tėvams, kurie „drąsuolius“ griežtai nubausdavo ir už vagystę, ir už gėdą, kurią teko patirt. Tačiau toks „drąsos išbandymas“ nebuvo itin paplitęs ir pačių berniukų pripažįstamas kaip nuodėmė, slegianti sąžinę:

„Buvau sykį pasiobuoliaut ir aš. Nuėjom į kaimyno sodą, ten tokie dideli obuoliai, kelis ir nusiskynėm, į kišenes įsidėjom. Paskui nė pamislyt apie tai nesinorėjo, kur čia dabar nagus kišau. Pasisakiau aš tam kaimynui, kad baisiai skanūs jo obuoliai buvo. Tas pasijuokė. Žinojau, kad nieko nedarys, baisiai gerai sugyvenom. Vogt tai ne, šimtai žino... Reikia drąsos turėt daug, o sąžinės mažai“ (7).

Ne mažiau už vagis buvo smerkiami melagiai, o kartais jie net ir sutapatinami. „*Jei meluoja, tai ir vagia*“ – sentencine virtusią patarlę minėjo ne vienas respondentas. Aštuntasis Dievo įsakymas „Nekalbėk netiesos“ buvo ne tik religinė tiesa, bet ir tradicijų nulemta itin svarbi žmonių tarpusavio bendravimo taisyklė. Žmogus privalėjo būti doras tiek savo elgesiu, tiek žodžiu. Juolab kad dažną žodį privalėjo pratęsti veiksmas. Todėl melagiams buvo prilyginami pagyrūnai, tuščiažodžiautojai,

o ypač netesintys duoto žodžio žmonės. „Kuris pasako ir nepadaro, tą mažiau gerbė. Tokio žmogaus vertė maža buvo“ (2). Negerbiamos buvo ir liežuvautojos, tokių kartais mandagiai, kartais ne visai, buvo stengiamasi atsikratyti, vengiama su jomis turėti reikalų. Itin liežuvingos kūmutės kartais net būdavo prilyginamos šunims: „Buvo ir tokių, kurios loja ir loja ant visų, gerai kad nelabai kas jų, kaip ir šunų, klausydavo. Palos palos ir nustos“ (3).

Šamojis ir juokai buvo kaimo bendruomenės vertinami, tačiau

„pajuokaut galima tik savo vietoj, savu laiku ir jei prigimtis leidžia, ne kiekvienas šposininkas. Gerbiamas žmogus tas, kuris tvarkingai gyveno visais atžvilgiais. Jei kitam ko nepagailėjo, kitam padėjo nelaimėje, jei klausiamas patarė, pasakė teisingai, ne ant juoko“ (11).

Respondento nuomone, doras tik tas žmogus, „kuris ne melagis, iškišęs dantis kitus ant juoko laiko. Jeigu jis bereikalingai erzinas, tai jis niekam tikęs“ (7).

Tad tėvai vos išmokusius kalbėti vaikus mokydavo ne tik sakyti tiesą, bet ir kitų bendravimo taisyklių:

„Sakyk tiesą, nemeluok. Jeigu tave žmogus kalbina, nors ir nedrįsti, vis tiek atsakyk, kaip pasakysi taip, bet kalbėk tiesą, atsakyk. Kai kalbi su žmogum, visuomet žiūrėk jam į akis, tik nedoras žmogus nežiūri į akis, tik žulikas, plėšikas koks, o doras žmogus, kai kalba, visuomet žiūri į akis. Ir dar, kai kalbi, nemosikuok rankom ir niekad nerodyk su vienu pirštu, rodyk su visa rankyte“ (16).

Vis tik, pasak respondentų, „vaikai nebūtų vaikais, kad nesumeluotų“. Kartais jie tėvams nesakydavo tiesos, siekdami padėti kitiems:

„Reikėdavo ir sumeluot. Brolis labai norėdavo eit į rabaksą, o jo neleisdavo, tai jis manęs prašydavo (aš jam geriausia sesuo buvau): „Tu jau, sesute, pasikavojus nuo tėvų išnešk čebatus į lauką“. Žinoma, ar aš galiu brolių taip skriaust, kad jam čebatų tų neišneščiau. Tėvai niekada apie tai ir nesužinojo“ (16).

Kartais vaikai meluodavo siekdami išvengti bausmės:

„Mamytė mudvi su sesute pasiuntė į grinčių pririnkti bulvių. Ten buvo tamsu, todėl reikėjo pasišviesti su balana. Toje gryčioje buvo padėtas nemažas pundas iššukuotų linų. Sesutė man sako: „Nagi prikišk balaną, pasižiūrėsim, ar labai linai dega“. Aš ir prikišau. Užsidegė keletas pluoštų, bet užgeso. „Dar prikišk.“ Kai prikišau antrą syki, visi linai užsidegė. Mudvi puolėva gesinti, bet nesisekė. Emėva linus purtyti, manydamos, kad taip greičiau užges, bet nuo to linai tik dar labiau užsiliepsnojo. Gerai, kad mudviejų nelaimę pajuto teta, ji atbėgo ir bematant užgesino. Dabar atsirado naujas rūpestis, ką

*pasakys mamytė už tokias išdaigas. Mudvi mamytei pamelavom, pasakėm, kad užsidedė netyčia, tai viskas baigėsi gerai. O tuos apdegiusius linus atidavė neturtingai moterėlei*³.

Tačiau, jei tėvai sužinodavo, jog vaikas meluoja, bausmė būdavo dar griežtesnė. Pasak respondentės, *„be reikalo tėvai nemušė, baisiausiai mušdavo už melą“* (8). Respondentų nuomone, meluoti skatino ne vaikų ydingumas, daugelis anaip tol nesidžiaugė laimingai išsisukę, savo nuodėmę išpažindavo kunigui ir nuoširdžiai dėl jos gailėdavosi. Būtent tėvų griežtumas (*„Labai griežtai mus augino, niekur neišleisdavo, norėdami išeit į rabaksą, kartais pameluodavom“*) (16), ne visuomet prasižengimui adekvačios bausmės (*„O iš kur tas melas, iš didelės baimės, mislyji pameluosi, gal išsisuksi“*) (8) ir skatino melą.

Tačiau auklėjimo griežtume, vaikų ir jaunuolių laisvės varžyme slypėjo ne tik baudžiamasis, bet ir apsaugojamasis momentas. Saugos principas ryškus tiek mažų, tiek paaugusių vaikų auklėjime.

Griškabūdyje, kaip ir kituose Lietuvos kaimuose, griežtai buvo saugomas jaunimo, ypač merginų, skaistumas. Tiek žodis „dorovė“, apimantis plačią vertybių skalę, tiek daugiau išorinį elgesį apibrėžiantis „padorumas“ dažnai buvo sutapatinami būtent su skaistumu, susilaikymu, kuklumu. „Nepaleistuvauk“, – dažnai girdėdavo vos ūgtelėjęs vaikas, tačiau šis žodis buvo nekonkretizuojamas. Lytinis gyvenimas ir viskas, kas su juo susiję, buvo intymi, prie vaikų neaptarinėjama tema. Vaikus „atnešdavo starkus“, juos „rasdavo“ laukuose, lovoje, „sužvejodavo“ kūdroje. Tačiau ir paaugusius vaikus, ypač mergaites, dažniausiai lydėjo ne paaiškinimai, o draudimai ir perspėjimai – *„nelakstyk su bernais“* (10), *„parsineši vaiką sterblėj“* (18). Pamačius su vaikinu griežtai, bet su pajuoka klausdavo: *„Ar dar necibuliuot?“* (16).

Tėvai vaikus nuo paleistuvavimo saugojo ne tik pamokymais bei draudimais, bet ir ribodami jų veiksmų laisvę. Vyravo griežta vietos ir laiko erdvė, kurioje jaunuoliams buvo leidžiama būti be itin akylos suaugusiųjų priežiūros. Ypatingas griežtumas būdingas XX a. pradžiai, kuomet buvo baiminamasi išleisti merginas ne tik į pasilinksminimus, bet ir mokytis, nes *„mergiščiom mokslo nereikia. Ko jos, be pasleidimo, gali išmokyti?“* (15). *„Norėjau mokintis siūt, tėvas neleido, girdi, prisidirbsi besimokindama vaikų ir parsineši sterblėj“*, – apgailestavo respondentė (18). Vėliau, atsiradus didesniai mokyklų tinklui, susikūrus vaikų ir jaunimo organizacijoms, išsiplėtė ir veiklos, kurioje jaunimas galėjo dalyvauti, erdvė. Tėvų noras ją apriboti jau buvo vertinamas kaip tam tikras konservatyvumas: *„Mamytė buvo grynai senoviškas žmogus, jai tik darbas, Bažnyčia, namai. Jei išeisi, būsi pasileidus“* (11).

Tačiau ir tuomet merginoms buvo draudžiama eiti į „rabaksus“ (taip čia vadinti vakarėliai) toli nuo namų. Juo labiau buvo draudžiama būti su vaikinu vienu du, ne jaunimo būryje:

„Jei su vaikinu po pamaldų kapuose pavaiškčiosi ir ant suolo atsisisėsi, tai yra jau baisi nedorybė, žmonės tave pirštais badys – kaip tu galėjai su vaikinu sėdėt“ (16).

³ Iš Kuraičių šeimos atsiminimų sąsiuvinyje užrašyto Agotos Kuraitytės, gim. 1908 m., Rygiškių k., pasakojimo.

Bijodamos žmonių pajuokos ir tėvų bausmės, merginos net imdavo vengti vaikinių:

„Kai paaugom, tada jau pamokydavo mus močiutė, sakydavo, kad su bernais neprasidėtumėm. Tėvas tai su pančiu pamokydavo. Tai aš ir pasidariau, kai dabar pagalvoju, kvaila. Kai susitinku kad ir kaimynų berną, vis tiek einu galvą iškelus, nė nežiūriu, nė nelinktelnu, drožiu sau tolyn. Į šokius nueinu, stoviu kaip mūka, šokt niekas neveda“ (8).

Buvo ribojama ne tik pasilinksminimų vieta, bet ir laikas – *„Jeigu ir leisdavo pasišokt, tai tik iki saulei leidžiantis“ (6)*. Merginimas buvo leidžiamas tik akylai stebint tėvams, tik namuose ir tik nustatytu laiku:

„Kai ateidavo vaikinai pavakaruot, motina poteriauja ir žiūri, kad bernai nė artyn neprisėstų. Laikas eit gult. Pasiima ražončių: „Šėtone, eik namo, ko čia dabar sėdi? Namo, šėtone!“ (8).

Kitokie merginų ir vaikinių bendravimo būdai, dabartiniu požiūriu visai nekalti, XX a. pirmojoje pusėje buvo vertinami kaip itin nepadorūs:

„Aš buvau gal kokių šešiolikos. Mane labai mylėjo toks vaikinas, be galo be krašto mylėjo. Jis visuomet man priskindavo gėlių seserų darželyje. Jis kartą mane iš Griškabūdžio parvežė su dviračiu. Aš jau nulipau nuo to dviračio, jau eisiu namo, jau „su Dievu“, jis tas gėles man įteikia. Aš pareinu namo ir sutinku mamytę. Ji ir sako: „Vaikeli, argi padoru, kad tave vyras apsižerges, apsikabinęs veža dviračiu. Turėk gėdą. Negalima šitaip, tai yra nepadoru“. Aš nuėjau į klėtį, jinai nuėjo į kambarį, o man čia tos gėlytės lyg ir įdomu – tokia puokštukė, nedidelė, graži. Aš atsidarau kupartą, o tam kuparte toks galas atitvertas – sakydavo skrynias ir prieskrynias, aš tas gėlytes į prieskrynį įsidedu, uždengiu, persirengiu jau. Pavalgius pietus einu pasižiūrėt tų gėlyčių. Ateinu, tos gėlytės išimtos, ant žemės nutrenktos. Pergyvenau labai, kitur aš tas gėles paslėpiau. Tas vaikinas man vis gėles nešdavo. Buvo toks kubilas su vandeniu, tai iš po nakties rasdavau jį pilną gėlių – ir jurginų, ir visokių. Jis jau toks „gėlinis“ buvo. Tada tai nelabai buvo mada gėles dovanot, tik ant pirštuko žiedą“ (16).

Padorumą išreikšdavo ne tik jaunuolių elgesys, bet ir išvaizda, apranga, laikysena. Antrajame XX a. ketvirtyje vis labiau ryškėja miesto madų įtaka kaimui, tačiau vyresni žmonės mados naujoves dažnai sutikdavo su pašaipu ir nepasitikėjimu. 1918 m. gimusi respondentė sakė:

„Tas padorumas turėjo būti toks kuklus. Net nebuvo galima į užpakalį skarytę susirišt, tik į priekį, sakydavo, kad nepadoru... Man jau gal leido, o vyriausios seserys (1906 ir 1908 m. gimimo) kai augo, tai

ne. Tai jos eidamos į bažnyčią apsigobia, o paskui, jei mama namie lieka, persiriša. Neduokdie trumpesnė suknelė. Paskui merginos pradėjo jau pasidažyt. Mes tai tik raudonu popieriuku lūpas pasidažydavom, o taip tai pačios labai raudonos būdavom. Vyresniems šitas pasigražinimas labai nepatiko, bet klebonas Vaičaitis sako, o jis švepluodavo biskį: „Kad merginos pasipuosia, pasidazo, tai nieko blogo nėra, nereikia saipytis. Tai moters menas“. Klebonas pasakė – šventa“ (16).

Aprangos „padorumas“ priklausė ne tik nuo lyties – „boba su kelnėm – šlykštu“ (19), amžiaus – „viena tinka jaunam, kita senam“ (14), šeimyninės padėties – „ištekėjusios rengdavos kitaip nei mergos“ (9), bet ir nuo socialinio luomo. Tas pats klebonas yra sakęs:

„Nu bet dabar puosimasis, tai jau ne žmoniskas. Jau tarnaitės nuo ūkininkaitės neatskirsi, skrybeliuotos visos. Tarnaitė, tai turi kukliau rengtis“ (16).

Vieni rūbai buvo skirti namams, kiti tik išeigai, vieni kasdienai, kiti šventei. Geriausia apranga buvo skirta tik į bažnyčią eiti. „Bažnytiniiais“ rūbais nei į mokyklą, nei paskui į rabaką neleisdavo“ (16). Kartais tėvai saugodami dukras nuo „paklydimo“, o gal tiesiog iš šykštumo, visai „neleisdavo apsilvilt gražiau. Pas mane viena suknelė buvo, ta pati suknelė ant tvoros, ta pati ant skūros“ (18).

Nors įsakymas „Nepaleistuvauk“ buvo skiriamas tiek vaikinams, tiek merginoms, tačiau suprantamas kiek skirtingai – vaikinai labiau buvo saugomi, kad „nėgirtuokliautų, nerūkytų, nesimuštų ir nealkatautų“ (19), jų lytinis gyvenimas buvo mažiau stebimas. Visa atsakomybė tekdavo merginai: „Kukli, nusistačius ir tvarkinga mergaitė niekuomet neatidengs savo vidų ir neparodys nė vienam vaikinui“ (16), „Dorom merginom niekokių bėdų neatsitikdavo, tokios bernų neprisileisdavo“ (4). Merginos, susilaukusios nesantuokinių vaikų, buvo pasmerkiamos tiek visos bendruomenės, tiek šeimos. Visuotinė panieka kitas merginas saugojo nuo skaisybės praradimo labiau nei visi tėvų pamokymai ir draudimai. Tačiau, pasak respondentės:

„Nors ir baisus tų rūtelių saugojimas buvo, baisi gėda, jei vaikelis atsirasdavo be laiko, bet atsirasdavo tų vaikelių. Būdavo ir mokinama, ir graudenama, ir baudžiama, ir Dievo bausme gąsdinama, o tų vaikelių vis atsirasdavo. Tada buvo daugiau baimės, bet nuo Adomo ir levos laikų visaip atsitikdavo, nes žmogų Dievas sutvėrė tokį netobulą ir įdėjo tokį stiprų jausmą, kad jis negali atsispirti net prieš Dievo baimę. Rokuodavo, jei po eglaitė palindai, tai Dievas ir nemato“ (8).

Penktojo Dekalogo įsakymo „Nežudyk“ buvo griežtai laikomasi, tačiau vaikams apie tai dažniausiai nebuvo kalbama. Žmogaus gyvybė buvo laikoma ne tik svarbiausia dorine vertybe, bet ir ypatinga Dievo malone. Todėl, pasak respondentų, Gyvybę duoti ir atimti galėjo tik Dievas⁴.

⁴ Kita vertus, respondentai pasakojo ir apie tam tikras išlygas, pvz., apie mirties bausmes arklivagiams.

Ypatingą svarbą auklėjime turėjo įpareigojanti dorovės norma „gerbk savo tėvą ir motiną“. Religija reikalavo ne tik pagarbos, bet ir paklusnumo teisėtiems autoritetams, pirmiausia tėvams. Šį reikalavimą palaikė kaimo bendruomenė, juo suinteresuota, be abejo, buvo ir pati šeima. Tad doro vaiko apibūdinimas itin vieningas: doras vaikas – paklusnus vaikas. Paklusnumą, kaip vaiko doros pamatą, išskyrė absoliučiai visi respondentai. Buvo pabrėžiama, kad paklusnumas, pats būdamas vienu svarbiausių ugdymo tikslų, taip pat yra ir visų kitų dorinimo uždavinių sąlyga. Jis svarbus charakterio bei valios ugdymui, gerų įpročių diegimui, pratinimui elgtis gražiai.

Tradicinėje lietuvių šeimoje vaikas nuo mažens privalėjo paklusti griežtai moralinio atsiskaitymo sistemai, išreikštai hierarchijos grandine: tėvas – motina – vaikas. Šios sistemos buvo nevalia suardyti nei veiksmu, nei žodžiu. Paklusnumo ir pagarbos vyresniesiems, o ypač tėvui ir motinai, reikalavo ne tik ketvirtasis Dievo įsakymas, bet ir tradicijos bei papročiai.

Dauguma respondentų, paprašyti išskirti tradicinio auklėjimo šeimoje esmę, sakydavo: „*Tėvai pasakė – šventa*“. Tai neginčijama liaudies pedagogikos taisyklė. Ar šiai taisyklei buvo paklūstama iš pagarbos ir meilės tėvams, ar galbūt ir iš baimės, priklausydavo nuo tėvų ir vaikų tarpusavio santykių, bendravimo įpročių, emocinės šeimos atmosferos. Tačiau greta religijos ir tradicijų reikalavimų, greta jausmų ir emocijų egzistavo vidinis moralinis įsitikinimas, pripažįstantis neginčijamą tėvų autoritetą ir teisėtumą ir neleidžiantis jų negerbti. „*Pagarba visada tėvams, kad ir pabarė, kad ir uždrožė, vyresnis vis tiek teisus*“ (8). Šio principo laikymąsi ypač iliustruotų vienos respondentės, turėjusios labai žiaurų tėvą, terorizavusį visą šeimą, neišlaikiusį jos, o galop išėjusį iš namų ir palikusį šeimą be jokio pragyvenimo šaltinio, pavyzdys. Po ilgų ieškojimų ji suradusi pasenusį ir pasiligojusį, tačiau neatsikračiusį įpročio visus mušti ir keikti tėvą, ir parsivežusi jį namo. Į klausimą, kodėl taip pasielgusi, respondentė atsakė, kad „*gerbti tėvus, kokie jie bebūtų, yra vaikų pareiga*“ (18).

Vaikai į tėvus kreipdavosi „tėtuk“, „tėveli“, „mamyte“, „mamele“, „tamsta“, niekuomet nesakydavo „tu“. Pagarbą išreiškėdavo bučiuodami ranką, bučiuoti tėvams į veidą nebuvo priimta. „*Tėtukas ir mamele vis dirbdavo, vis užsiėmė, tai tik pribėgi, prisiglaudi, ranką pabučiuoji ir vėl leki, po kojom nesimaišai*“, – pasakojo respondentė (13). Tačiau dažniausiai vaikai tėvams ranką bučiuodavo prieš eidami išpažinties, atsiprašydami, už ką nors dėkodami ar ko nors prašydami. Kartais rankas bučiuot reikėdavo atsiklaupus.

Tačiau klaidinga būtų manyti, kad tėvų ir vaikų santykiai buvo paremti tik vienu autoritetu, kitų paklusnumu. Nors ir išlaikant pagarbų atstumą, daugelyje šeimų svarbiausia buvo meilė, santūri ir subtili, pagrįsta ne tiek jausmais ir emocijomis, kiek pastangomis taikiai sugyventi ir rūpinantis artimaisiais. Būtent meilė, kaip ypatinga ir didžiausia dorinė vertybė, svarbiausia vaikų ugdymui. Respondentė aiškino:

„Vaiko be meilės neužauginsi geru žmogum. Visos blogybės prasideda tada, kai pas žmogų nėra meilės. Gali žmogus laikytis Dievo įsakymų, dieną naktį melstis, kas iš tų maldų, jei tu nemyli artimo, jei meldiesi tik tam, kad tik pats pakliūtum į dangų, tai netikros tos maldos.

Reikia žiūrėt ne tiek savęs, kiek kitais rūpintis. Žmogus neturi būt savimeilis. Jei yra meilė, tai žmogus bus ir geras, ir doras. Svarbiausia turėt meilę, mylėt artimą, gražiai sugyvent šeimoj“ (5).

Gerai santykiai šeimoje – būtinas sėkmingo auklėjimo garantas:

„Jeigu tėvai tarpusavyje sugyvena, tai vaikų auklėjimas – auksas. Kitaip ne. Pavyzdžiui, tėvai tarpusavy pešas, vaikas ko nors užsimanė, vienas – „Še, imk vaikel, imk“, tai tas tėvas geras, o į kitą jau kreivai žiūri, paskui jau kitas – „Še, še“. Nieko gero tokioj šeimoj neišmokins“ (16).

Svarbūs buvo ne tik santykiai tarp tėvų, vaikų ir tėvų, bet ir vaikų tarpusavio santykiai. Vaikai buvo skatinami gražiai sutarti, nesipykti, susipykus susitaikyti. *„Jei vaikai susipešė, pasibučiuot turi, atleisti iš širdies“ (16).* Žinoma, pykčio pagauti vaikai ne visuomet norėdavo taikytis. Pasak respondento,

„taip pyksti, taip negera, pikta, bet vis tiek ar geruoju, ar diržiuku priverčia susitaikyti. Bet kai jau pasibučiuoji, šventas dalykas, jokio pykčio“ (12).

Vyresnieji vaikai buvo skatinami rūpintis jaunesniaisiais, globoti juos. Vaikai, mokydamiesi iš vyresniųjų ir patys mokydami jaunesnius, natūraliai ir visapusiškai lavinosi, išmokdavo įvairių vaidmenų, reikalingų gyvenimui šeimoje ir bendruomenėje, teigia P. Maldeikis⁵. Tačiau XIX a. pabaigos–XX a. pradžios inteligentija, tradicinę lietuvių šeimą dažnai vertindama kaip nepalankią vaikų ugdymo terpę, kritikavo ir tėvų įprotį palikti mažesnius vaikus vyresniųjų vaikų globai. Neretai buvo teigiama, kad auklėdami vieni kitus, vaikai skursdavo moraliai, kartais net žūdavo⁶.

Žinoma, kartais „auklėms“ ir pačioms dar reikėdavo globos:

„Reikdavo mažesnius žiūrėt. Vincas buvo su Elena paliktas, tai kad kiek būt prigėręs. Kokių trijų metų įgriuvo į prūdą. Elena skalbt nuėjo, tas paskui. Ir abu traukt reikėjo. Elena ir dar kvailas padarėlis buvo, kokių keturių, penkių metų“ (7).

Kartais vyresnieji vengdavo jaunesniųjų priežiūros, kuri atimdavo visą laisvalaikį, žaidimus su draugais ar knygai skirtą laiką. Kartais ir jaunesnieji neįvertindavo vyresniųjų pastangų juos globoti:

„Kai tėvai išeidavo, tai mane su Zigmu palikdavo vyresniajam broliui prižiūrėti. Kai mes išdykaudavom, jis bardavos. Vis sakydavom, kad to Sigito nebūtų, tai būtų gerai, niekas nesibartų“ (17).

⁵ Maldeikis P. Tradicinis lietuvių auklėjimas, *Aidai*, 1954, nr. 9(75), p. 39.

⁶ Marcinkevičienė D. Šeimyninių santykių raida Vakarų Europos visuomenėse: XVII a.–XX a. pradžia. *Paskaitų konspektas*, Vilnius, 2002, p. 94.

Tačiau teiginiai apie moralinį skurdimą gerokai perdėti. Vyresnėlius ir jaunesnius siejo gilus ryšys, išliekantis visą gyvenimą:

„Kai brolių auginau, tai jis mane vadino mama. Labai jį mylėjau, jis ir mane. Visą gyvenimą su juo labiausiai sutariu, vienas kitą ir varge paguodžiam, ir džiaugsmu pasidalinam“ (2).

Vyresnėliai jaunesnius apgindavo nuo tėvų bausmės:

„Tėtis tai tik kartą užpuolė vaikus, kad vaikai pavasarį prūde pūškuoja. Dar peršalsit, sako, gausit diržų. Parbėgom namo, palindom po pečka, o mano tik galva tilpo, užpakalis liko kyšot, brolis pasislėpė už durų. Vyresnioji sesuo verpė, kai tėtis atėjo su diržu, tai jį tą diržą atėmė, išbėgo į lauką ir įmetė diržą į medį. Taip ir negavom lupt“ (13).

Kartais ir jaunesnieji gelbėdavo vyresnius:

„Vyresnį brolių paklūpdė ant žirnių. Aš pamėginau ir klūpot, baisiai kelius skauda, man taip iškada jo. Tai aš sakau, neklūpėk. Tėvas malkas skaldė, tai aš saugau. Kai tik tėvas ateina, aš pasakau, brolis tada klubūkt ant tų žirnių“ (18).

Ne su visais broliais ir seserimis santykiai buvo vienodi, kadangi didelėse šeimose dažnai itin ryškus vaikų amžiaus skirtumas. Kartais pirmagimis už pagranduką buvo vyresnis daugiau nei dvidešimt metų. Skyrėsi vyresniųjų ir jaunesniųjų, berniukų ir mergaičių interesai, užsiėmimai. Ypač vaikus suartindavo bendras darbas:

„Vyresnysis brolis ir sesės dirbdavo laukų darbus, tai tie biskytį jau atskiriau. O mes, vaikai mažesnieji, ganyt turėjom. Mūs jau atskiresnis biskį gyvenimas. Daugiausiai tai mes abu su broliu Pranu. Tarp mudviejų daugiausiai draugystės būdavo. Kai kiti buvo laivesni nuo darbų, tai ir su tais bendraudavom. Nu, bet merginų, žinot, kitas darbas. Jos drauge dirbdavo. Vyrų jau kitas darbas“ (12).

Be to, daugelyje neturtingesnių šeimų vaikai tarnaudavo pas svetimus, tad kartais iš būrio vaikų namuose likdavo tik patys mažiausi.

„Nebūdavo kada pyktis, visa šeima namie dažnai tik nuo Kalėdų iki Užgavėnių susirinkdavo. Tai mes žaisdavom, ratelius šokdavom. Tėvai susėdę žiūri, o mes šokam. Kai visi drauge, labai smagu buvo“ – pasakojo respondentė, kilusi iš šeimos, kurioje augo vienuolika vaikų (13).

Du respondentai, kurie buvo vienturčiai, džiaugėsi, kad gavo daugiau tėvų meilės ir dėmesio, tačiau prisipažino, kad trūko bendravimo su kitais vaikais, kartais

jie pavydėdavo bendraamžiams, turintiems brolių ir seserų, juolab kad aplinkiniai vienturčius vertino ne visuomet teigiamai. Pasak respondento, „*apie vienturtį sakydavo – vienžindis. Sakydavo, kad toks biskytį išlepytas, biskytį prastesnis*“ (12). Buvo manoma, kad ateityje vienturčiai gali turėti bendravimo problemų.

Tačiau vaikai bendraudavo ne tik šeimoje, bet ir už jos ribų. Griškabūdžio valsčiuje, kur dauguma respondentų augo vienkiemiuose, šis bendravimas buvo ribojamas atstumo. Su draugais ūkininkų vaikai dažniausiai galėjo susitikti tik eidami į mokyklą arba šventadieniais. Tačiau ir laisvu nuo darbo laiku pažaisti išleisdavo, bet „*ne visuomet ir ne pas visus. Tik pas gerą jaunimą. Neleisdavo ten, kur būdavo šnapso. Neleisdavo ir pas tuos vaikus, katrie pešdavosi*“ (16). Religingi tėvai nenorėdavo, kad jų vaikai eitų į netikinčiųjų, bedievių namus:

„Tėvas buvo laisvamanis, ėmė „Laisvąją mintį“, iš Biblijos juokus darė. Pas jį susirinkdavo vaikiščių. Jaunimą, kad ir kaip tikinčiai išmokintą, vis tiek prie blevyzgų traukia. Susirinkdavo dievotų tėvų vaikai ir klausydavosi tėvo zababonų. Tų tėvai keikdavo, drausdavo pas mus ateit. Vienas nusinėšė tą laikraštį namo, pasidėjo ant stalo, tai gospadinė su šipuliu nubraukė, su ranka bedievišką daiktą liest šlykštu“ (8).

Tėvai taip pat nenorėdavo, kad jų vaikai bendrautų su tais, kurie tarnauja pas žydus. „*Sakydavo, kad žydbernis prastas reikalas, žema profesija*“ (16). Šie apribojimai daugiausiai buvo taikomi jau paaugusiems vaikams, tačiau ir mažiems vaikams iš „geros šeimos“ daugiau buvo leidžiama ir daugiau atleidžiama. Respondentas iš gerbiamos ūkininkų šeimos papasakojo, kaip su broliu padegė kaimyno žolę, tačiau apkaltintas buvo mergos vaikas:

„Kaimynų vaikai draugiški būdavo, tai mes su broliu pas juos nueidavom. Na, vienąsyk pavasarį nueinam pas tuos vaikus, o pas juos lankoje pernykštė žolė. Sena ta žolė, nudžiūvus. Sakom, vaikai, uždekim tą žolę. Ir uždegėm... Kaip smagu, žolė dega, mes tik dairomės, jau klausom nuo namų į medines klumpes įsistojęs ateina kaimynas – klektu, klektu, klektu tos klumpės... Jau jo vaikai tik sušveplavo: „Tėtiš...“ Tai mes visi šokam gesyt tą žolę. O kaimynas atėjo, atsistojo priešais: „Vaikučiai, kas tą žolę čia padegė?“ Visi nė šnipšt. Stasys, jį vadindavo Kazlauskaičiu, ba jis Kazlauskutės sūnus buvo, tai tas nuošaliai stovi. Tai kaimynas sako: „Tai kas čia padegė? Šitos šeimos vaikučiai tai to nedarytų“. Reiškia, jau mes geri vaikai. „Tai jau čia padegė Kazlauskutis“. Tai tas Kazlauskutis, kad ir nekaltas, jau po biskį traukiasi, traukiasi. Tas kaimynas pamatė, kad jau taip: „Kazlauskuti, sustok!“ O tas tik čiupt šliures į rankas ir link namų... Tą žolę tai mudu su Pranu uždegėva. Mudu didesni jau buvom. Tai kai jau taip viskas praėjo, mudu ir po biskį palengva panoviais jau einava namo“ (12).

Tyrimo metu respondentų buvo klausama apie bendravimą tarp berniukų ir mergaičių, ar jie žaisdavo drauge, ar atskirai. Vaikams žaidžiant drauge, daugelyje jų žaidimų atsispindėjo tradicinė ūkininkų šeimos sąranga, darbo tarp lyčių pasidalijimas:

„Sykį su kaimynų vaiku „gyvenova“, jis mano vyras, aš jo žmona. Ant rubežiaus karvės ganosi, mes užsikuriam ugnele, virsiu „vyrui“ valgyt. Nulekiu namo, pasiimu miltų, pieno ir kareivišką tokią baklage dar nuo caro laiku. Užkaičiu, verdu, „vyras“ malkas kapoja“ (8).

Mergaitės, žaisdamos su lėlėmis, mokydavosi mamos vaidmens. Tačiau berniukai lėlių „tėvo“ vaidmeniu nesizavėdavo. Įtakos tam turėjo tiek suaugusiųjų, tiek bendraamžių nuostatos:

„Tik mergiščios norėdavo lėlių, o mes su lėlėm tai jau ne. Vaikams kiti reikalai. Mes, vaikai, arklių, ožkų iš molio prisilipindavom. Pamatytų kas, kad vaikiščias žaidžia su lėlėm, užjuoktų“ (7).

Todėl dažniausiai mažesni vaikai žaisdavo atskirai, mergaitės su mergaitėm, berniukai su berniukais. Paaugus žaidimams likdavo mažiau laiko, o ir tėvai imdavo griežčiau reguliuoti skirtingos lyties vaikų bendravimą.

„Kol mažesni būdavom, tai būdavo toks skirstymasis, o paskui vienus prie kitų jau labiau trauk. Paskui ir norėdavom jau labiau bendrauti su mergučėmis. Kai kurios mergučės biskį pasipūtusios buvo, bet taip ir iš mokyklos kartu pareidavom, ir taip daugiau norėdavosi pabūti. O kol mažesni, tai jau ne – vaikai sau, mergučės sau. Paskui tai jau ir su mergučėmis smagu, nenuobodu jau. Paaugęs jau pradedi – va, jau šita mergučė graži, šita ne tokia graži. Tas pat kaip dabar. Tik kad kitąsyk viskas buvo užslaptinta, viskas negalima. Kad tik ką, tai ir negalima“ (12).

Vaikai buvo skatinami pagloboti, užjausti silpnesnius, tačiau sergantys, silpnesni ar turintys fizinę negalią vaikai, ne visuomet pritaipdavo prie bendraamžių.

„Jei vaikas neprimato, neprimato, tai su kitais vaikais žaist jam buvo baisi kančia. Jei vaikelis su koku „feleriu“, su koku trūkumu, tai vaikai iš jo tyčiodavosi“, – teigė regėjimo sutrikimą turinti respondentė, prisimindama skaudžius vaikystės išgyvenimus:

„Būdavo išarta dirva, bėgam lenktynių, mes jau „arkliai“. Ir kiekvienas „arklys“ turi savo taką ir tuo taku varo lenktynių. O aš kai spanga, tai mano takas ir čia, ir čia, ir visur. Kiti nubėga ir iš manęs juokiasi. Nupirko man akinius, na, galvoju, dabar palaukit. Aš jau dabar matysiu ir lėksiu. Lekiu, lekiu, o iš paskos nieko nesigirdi.

Sustoju, atsisuku, o jie visi nebėga, į mane žiūri. Kai atsisukau, kad jie pradės juoktis, kaip tikri arkliai žvengti, spardyti. Jau cirpinu pas močiutę verkdamas, o ji verpia. Glosto ji mano galvą, ramina: „Tai tu pas juos neik, tu su manim pabūk, kokią knygutę paskaityk“. Na ką tu vaikui gali pasakyti, vis tiek ten traukia. Gera močiutė, labai gera, bet norisi pas vaikus ir gana“ (16).

Suaugusieji drausdavo vaikams tyčiotis iš neįgaliųjų, kitų likimo nuskriaustųjų. Sakydavo, kad Dievo valia nežinoma ir pašaipūnas pats gali tapti aklu, bepročiu ar elgeta. Čia galima išvelgti ir krikščioniškos Dievo bausmės už nuodėmes, ir ikikrikščioniškojo tikėjimo panašumo magija sinkretizmo⁷.

Pagalba ir atjauta tiems, kuriems jos labiausiai reikia, buvo ne tik bendražmogiška vertybė, tautos paprotys, bet ir auklėjimo tikslas bei principas. Tėvai mokydavo vaikus, kad

„žmogų mylėt, jam padėt, jam duot nelaimėje reikia. Sakydavo: „Vai-kai, šimtą kartų duot geriau, negu prašyt. Kaip žmogui nesmagu prašyt“. Jau šitas tėvų išmokinimas – šventas“ (16).

Užjausti kitus mokydavo ne tik žodžiais, bet ir asmeniniu pavyzdžiu:

„Ubagėlius anksčiau veždavo nuo vieno pas kitą. Pas mus Rimošaičiai atveždavo. Tai ką, prikemši šienikėlį, padedi paduškėlę, paguldai tą ubagėlį, užkloji su dekiu ir perguli jis. Bet jie ir utėlių turėdavo. Jie, vargšai, visi snargliuoti, prasmirdę. Tai mūs mamytė pripildavo pus-kubilį vandens, išmaudydavo, aprengdavo švariais, kad ir prastesniais drabužiais, utėles išrankiodavo. Tai kai toks pavyzdys, tas širdies gailingumas tėtuko ir mamytės tokie, tai ir mes priaugom kitaip ne-galėdami“ (16).

Tėvai skatindavo ir vaikus įsitraukti į šalpos darbą:

„Griškabūdyje tokia prieglauda buvo, ten buvo bobutės, kurios nieko neturi, tai mama pripildavo pieno ar ko kita ir liepdavo nunešt“ (2).

Respondentų teigimu, elgetaujančiųjų Griškabūdyje nebuvo labai daug, visi jie buvo pažįstami, tad vaikai ubagų nebijojo, kiti net laukdavo jų ateinant, nes pastarieji žinojo daug pasakų, istorijų, dainelių:

„Ateidavo ubagėlis Blažiejus, tai pagiedodavo prie pečiaus šventų giesmių, bet dainuodavo ir tokias linksmas, kartais biskį išjuokiančias:

Oi jūs bulvės bulvės,
Ką jūs man padarėt,
Keptos ir virtos

⁷ Vyšniauskaitė A. Pagarbos senimui tradicijos ir jų puoselėjimas lietuvių šeimoje, *Lietuvių šeima*, Vilnius, 1994, p. 238–241.

*Iš svieto išvarėt.
 Bulves valgydams,
 Sveikatos neteksiu,
 Dantis išdegsiu.
 Kas duos duonos, sutrupysiu.
 Kas duos miltų, išbarstysiu.
 Kas duos lašinių didį šmotą,
 Tas gaus danguje zaplotą.*

Arba:

*Oi Butkau, Butkau,
 Mylėk pačią savo (3 k.).
 O pati tavo, visus vaikus savo.
 Pilvas plaukuotas, krūtinė taukuota (3 k.)
 Laiminga žmona Butkaus pabučiuota“ (16).*

Privalu būdavo padėti į bėdą patekusiam kaimynui net tokiu atveju, jei prieš tai santykiai ir nebuvo itin geri:

„Jei pas kurį kaimyną atsitikdavo bėda, tai visi lėkdavo padėti, nežiūrėdavo, turtingas ar biednas, tikintis ar bedievis“ (11).

Daugelis respondentų greta dorovės normų, besiremiančių krikščioniškąja religija ir liaudies tradicijomis, kaip ypatingai svarbų vaikų auklėjimui dalyką minėjo darbą. „Religija buvo svarbi, ir kunigai spausdavo, bet ūkininkui darbas svarbiau,“ – teigė respondentas (20). Kiti taip pat pabrėžė, kad būtent nuolatinis visų šeimos narių išitraukimas į darbą, kasdienis pareigų pasiskirstymas, bendras darbas ir pagalba kitiems vaikus mokė sąžiningumo, atsakingumo, teisingumo, kantrumo ir kitų dorinių savybių, be to, nuolatinis išitraukimas į darbą saugojo nuo negerovių ir pagundų, kurios kildavo dykinėtojams.

„Jeigu žmogus yra darbininkas, tai jis ir sąžiningas, jis nenuskriaus nė kito. Jei tinginys bus, kaip gyvens. Sąžinė ir darbas auklėjime ejo kartu“, – teigė respondentė“ (16).

„Pirmaeilis dalykas buvo darbštumas, jeigu tingėsi ir pats nieko neturėsi ir kitiems netiksi, kai nuėjęs dirbsi pas kaimyną. Drauge dirbt labai smagu. Garbę talkoj žmogus pats užsitarnauja savo darbu, niekas jam jos veltui neduoda,“ – pabrėžė respondentas iš Patašinės (7).

Būtent talkose atsiskleidavo žmogaus charakteris, dorinės savybės, mokėjimas bendrauti ir dirbant, ir ilsintis.

Respondentai, paprašyti papasakoti apie tėvus, dažniausiai minėjo jų darbštumą, rūpestingumą, sugebėjimą tvarkyti ūkį. Tiesa, ne visi tėvai buvę tokie. Res-

pondentė, turėjusi nerūpestingą, apsileidusi, tingų tėvą, pasak jos, „tikrą brudą“, pasakojo:

„Tėvas padarė grendymą, o lentų neprikalė. Tai kai kulia, tos lentos dul dul, o tie grūdai per plyšius į apačią byra. Tai paskui mama išvežė septynis karus želmenų. Negėrė jis, nepijokas buvo, bet baisus tinginys. Vaikus prie darbo spaudė labai, o pats pypkę tik duoda, duoda pasmirdęs visas. Tabako prisisodindavo, paskui tą tabaką rūšioja, visas jo darbas. Mama buvo labai gaspadarna, tvarkinga, visi namai tik ant vienos mamos“ (18).

Respondentų nuomone, dirbantis girtuoklis geriau nei negeriantis tinginys.

Dirbant atsispindėjo tiek žmogaus santykis su sociumu, tiek su visa aplinka. Respondentai dažnai minėjo žodį „tvarka“, išreiškiantį ne tik išorinę tvarką, kuomet kiekvienas daiktas turėjo savo vietą, bet ir santykių harmoniją, taip pat ir vidinę darną. Pirmausia tvarka turėjo būti žmogaus namuose. Darbas palaikė išorinę tvarką ir gerovę, liaudies etiketas nustatydavo vidinę tvarką. Jis kategorijomis „gražu“–„negražu“ reguliavo ir privatų šeimos, namų gyvenimą, ir išorinius santykius su kaimo bendruomene.

Svarbi vieta namuose buvo stalas. Stalas buvo vieta, kurioje dalijamasi sunkaus darbo vaisiais.

„Kas dirbo, gyvent galėjo, maisto užtekdavo: buvo karvių – buvo pieno, kiaulių nusipenėjo – buvo mėsos, javai užaugdavo – duonos iškepavo. Buvo ką ant stalo padėt. Ir saviems, ir svečiams“, – teigė respondentas (12).

Vaikai taip pat buvo mokomi, kad valgi reikia užsidirbti. „Be darbo nebuvo ir blynų“, – pabrėžė viena moteris, papasakojusi, kaip vaikystėje per tingėjimą liko alkana:

„Kepa mama blynus. Sako: „Vaikai, nueikit malkų.“ – „Tai tegul Aldona eina.“ „Tu, Agota, nueik.“ „Tai gal Juozukas nueis?“ Mama nieko nesakė, pati malkų atsinešė. Kepa blynus, mes seilę varvinam. Valgo visi tuos blynus, mums neduoda. Stovim aplinkui ir zyziam plonais balseliais: „Ir aš noriu blynų. Ir aš noriu blynų.“ – „O malkų ar atnešėt? Ne. Tai ir negausit blynų“ (8).

Bendras stalas buvo ne tik darbu sukauptų gėrybių vartojimo, bet ir visos šeimos susitelkimo vieta, kurioje egzistavo savos normos ir taisyklės. Elgesys prie stalo buvo griežtai reglamentuojamas. Kiekvienas šeimos narys turėjo savo vietą, kuri rodė ir hierarchiją šeimoje (garbingiausioj vietoj sėdėdavo šeimos galva), kiekvienas turėjo atitinkamai elgtis. Užstalėje privalėjo vyrauti rimtis. „Kai tėvai išgirdavo, kad prašnekai bevalgant, su šaukštu kaukšt“. „Jei šneki, reiškia, jau sotus, gali eit nuo stalo“ (8). Prieš ir po valgio būtina padėka Dievui už suteiktas gėrybes ir galimybę visiems susirinkti prie vieno stalo. Respondentas, kilęs iš pasiturinčių ūkininkų šeimos, taip nupasakojo tradicinius šeimos pietus:

„Mažiems vaikams buvo toks staliukas padarytas, kur jie galėdavo susėst. Paaugus jau visi sėsdavo prie vieno stalo. Atneša puodą sriubos. Turi visi persižegnot, kai kada ir maldą prieš valgį kalbėdavo. Dar ir dabar atsimenu tą maldą: „Viešpatie, palaimink tas dovanas, kurias mes valgysim iš Tavo šventos valios, nežiūrėdami smoko, nesmoko, tik dėl pasėlinimo griešno kūno savo, per Kristų mūsų Viešpatį. Amen“. Kai pasimeldžia, tai pirma gaspadorius įsipila, paskui mama, tada jau kiti, ir visi sykiu pradeda valgyti. Pavalgius sriubos, atneša mėsos. Per šventes visi gauna kiek nori, o daugumoj tai būdavo porcijukės. Sriubos, duonos valgykit kiek norit, o mėsos jau porcijos. Pavalgius vėl persižegnoji. Padėkoji Dievuliui ir šeimininkei. Tvarka prie stalo buvo griežtoka, daugumoj visur šitokia buvo kaime. Kur sėslios šeimos, kur tokios tvarkingesnės, visur griežta tvarka“ (12).

Žinoma, neturtingesnėse šeimose mėsos kasdien nevalgydavo. Tai buvo šventinis patiekalas. Kartais mėsos gaudavo tik šeimnininkas, kiti šeimos nariai tenkindavosi tuo, kas liko, nors būdavo ir atvirkščiai:

„Tėtukas labai vaikus mylėjo, viską vaikams atiduodavo. Jei būdavo koks mėsos gabaliukas ar taip kas skanesnio, tai jis laukdavo, kol pavalgys vaikai, tik paskui pats valgydavo“ (9).

Tačiau paprastai vaikai nebuvo lepinami. Pasak respondentės,

„turi valgyt, gardu negardu. Aš labai nemėgdavau rūgyto pieno, jis man baisiai smirdėdavo. O saldaus pieno vis tiek neduodavo. „Išsišiksi, – esi“, – sakydavo“ (8).

Atsisakymas valgyti ižeisdavo ir iškaudindavo šeimininę, sumenkindavo jos darbą:

„Tėtė sakydavo, kad ir nepatiks, neišsiduokit, neužgaukit širdies žmogui, nereikia jam to skausmo. Gal jis kitko neturi, gal jis iš paskutiniųjų. Valgykit viską, ką duoda, kad ir prasčiau, kad ir blogiau“ (1).

Vaikai ir patys dažniausiai matė, kad tėvai ne visuomet galėdavo duoti skanesnio, sotesnio valgio:

„Tuoj po to Pirmo karo buvo taip. Mama iškepė duonos, išėmė tokį mažiuką kepaliuką, atpjovė, padavė, paragavau. Kad negardi. Ten buvo sudėta viskas: ir sėmenų, ir kručkų, ir visa ko. Paskui žiūriu, kad mamos ašaros byra, tai jau tada valgau: „Labai skani, mamyt, duonelė, labai skani“, – gailėjau mamos“ (7).

Vaikai buvo skatinami taupiai, pagarbiai elgtis su maistu. Taupumas buvo vertinamas kaip ūkininko gerovės garantas. „Katras taupo, nemėto, tas gyvena, jei ne –

varžytinės“ (20). Tačiau taupumas negalėjo peraugti į šykštumą. Negerbiami buvo tie ūkininkai, kurie gailėdavo maisto samdiniams, patys valgydavo prie vieno stalo geresnį maistą, o samdiniai atskirai valgydavo prastesnį maistą:

„Buvo tokių skūpalių, katrie samdinyko už žmogų neskaitydavo. Pas mus visi valgė prie vieno stalo. Neskirdavo, samdinykas ar savas, dėl to jie pas mus ištarndavo po keturiolika metų. O skūpalių negerbdavo, niekas pas tokius tarnaut nenorėdavo“ (20).

Šykštumas gadino ne tik šeiminių ir samdinių santykius, bet ir sujaukdavo tvarką namuose, šeimoje:

„Kaimynas buvo prie skūpumo. Kadangi buvo kunigų giminės, tai turėjo aukso. Tą auksą labai taupė. Suaugo vaikai, sako, tėtė, duok dalis, mes norim ženyti. Tai tas sako: „Kad dar negaliu, dar ne visi namie“, reiškia, dar ne visi vaikai gimę. Tai ten jau pasidarė bezabrazija, visi pradėjo rietis“ (16).

Kartais tėvų šykštumas vaikus net paskatindavo nusižengti dorovės normoms:

„Vienas ūkininkas buvo labai skūpas. Jis visai neduodavo mergučėms pasirėdyt, jokio geresnio drabužio. Ką jos gali daryt? Tai jos su broliu, kai tėvas kur išvažiuodavo, prisisemdavo, pasivogdavo avižų ir žydam parduodavo, nusipirkdavo ką. Tik toks didelis tėvo šykštumas skatino vagystes. Jos katalikės buvo. Nueidavo išpažinties, tai joms atleisdavo nuodėmes“ (16).

Neigiamai buvo atsiliepiama ir apie tuos, kurie nesilaikė išorinės tvarkos, pas kuriuos buvo nešvaru. Net kunigas per pamokslą išbardavo nevaleikas, sakydavo, kad *„reikia apsitoarkyt, o tai kalėdoji ir žiūrėk, kur priemenėj mėtosi kiaulės galva“ (16).*

Sugebėjimas sutvarkyti aplinką atspindėjo ir sugebėjimus „teisingai“ auklėti vaikus:

„Mūs tėvai buvo labai rūpestingi, prižiūrėdavo ir vaikus, ir laukus. Pavyzdžiui, bulvės pasodintos ar daržovės, turėdavo būt išravėta. Pavasariais alksnynus tvarkydavom, iškapodavom visokius mažiukus, šakas surinkdavom, lapus sudegindavom. Tėtė taip sakydavo: „Kur žolė auga, tegul auga žolė, kur medis, tegul auga medis. Taip ir vaikas šeimoj turi turēt savo vietą“ (12).

Jis kalbėdamas dažnai sutapatindavo dorumą su tvarkingumu, išskirdamas dar vieną tradiciniam Lietuvos kaimui būdingą bruožą – sėslumą. Fizinės migracijos nebuvimas dažnai buvo sutapatinamas ir su dvasinės kultūros „sėslumu“, vientisumu ir vertinamas kaip doros apraiška. Tuo tarpu atsikėlusiams iš kitur įsijungti į bendruomenę būdavo nelengva:

„Jeigu ką norėdavo iškeikt, sakydavo „Svieto pereiva“. Iš kur nors atėjusių, atsibasčiusių negerbdavo. Jei kokia tarnaitė ar bernas iš toliau, tai sakydavo, kad tas jau savo krašte ir darbo negauna. Tokio visi jau biskytį ir privengdavo. Tik kai pabūva ilgiau, tik kai pamato, koks jis žmogus, tik tada susibendruoja“ (12).

Valstietijai labiau nei moderniai pramoninei visuomenei būdingi tvirti bendruomeniniai ryšiai. Todėl kaime labiau buvo saugojama savo erdvė ir ryškesnė buvo takoskyra „mes“ – „jie“, „savas“ ir „svetimas“. Požiūrį į svetimuosius formavo ir stereotipai. Svetimiems buvo prilipdomos supaprastintos ir dažnai šališkos realybės sampratos, jiems suteikiama nemoralinių savybių. Ne vienas teigė, kad „savi nevogdavo, tik kokie čigonai, ar kokie svieta perėjūnai žiulikai“. Pasak respondento, čigonai buvo nešvarūs ir šlykštūs žmonės:

„Čigonai tai nešvarūs žmonės. Baisiai... Vienur pas kaimynus kiaulė krito šiltą vasarą, nu tai ką darys, paėmė tą kiaulę, užkasė. Už kokių poros dienų atvažiuoja čigonai. „Nu, pane, girdėjom, kad kiaulę Marija papjovė“. „Taip, pastipo“, – sako. Tai tie čigonai išsikasė tą prieš dvi dienas užkastą kiaulę, nusišvilino, išsidarinėjo, pasidalino mėsą. Jie ir kitus šlykščius darbus dirbdavo, pavyzdžiui, jeigu arkliam į dantis prisiveldavo pašaro, tai čigonas iškrapšto, išima, jeigu pypkė kieno užsimišus, čigonas išvalo, net išlaišo. Šlykštūs jie, šlykštu net pasakot. Jei arkliai apsirgdavo kirminais, tai jie iš užpakalio ištraukydavo su rankom kirminus. Čigonus laikydavo prastais žmonėm. Bastydavosi jie...“ (12).

Vaikams drausdavo šaipytis ar kitaip rodyti nepagarbą pas ūkininkus užsukantiems čigonams ir žydams, tačiau buvo siekiama ir išlaikyti tam tikrą atstumą:

„Svečiai buvo labai gerbiami. Vaikams reikėdavo svečiams rankon bučiuot, ypatingai senesniame žmogui. Tik, sakydavo, žydui ir čigonui tai nereik bučiuot rankos. O kad atvažiuodavo žydas, tai jis ir pats pasveikindavo tik gaspadorių, nu ir retsykais gaspadinę, labai retas kuris visus pasisveikindavo. Tokia navatna tvarka būdavo nusistovėjus. Čigonas ir nieko nesisveikina. Jei kas ir pasisveikindavo su čigonu, tai eidavo rankas nusiplaut paskui, kai čigonas išeina“ (12).

Kartais „mes“ ir „jie“ riba buvo brėžiama ir tarp Griškabūdžio miestelio bei aplinkinių kaimų gyventojų, skirtingų socialinių sluoksnių žmonių:

„Kurie iš miestelio, tai sako, „kaimo japai“. Baisus čia miestelis – Griškabūdis. Jie skaito, kad jie jau baisūs gaspadoriai. Buvo suskirstymas – biednas, bagotas“ (20).

Skirtumai taip pat buvo pastebimi tarp kapsų ir zanavykų. Pasak respondento, „Kapsai skyrėsi, jie onoravi. Kapsai tai tik „kap, tiap“, jie jau nelabai draugauja, nesiskaito su niekuo“ (3).

Be namų, ūkio ir kaimo bendruomenės erdvių, lietuviams itin svarbi buvo gamta. Gamtoje žmonės rasdavo atgaivą sielai:

„Tėvukas, mamos tėtė, buvo gimęs Girininkuos, Plačkoniuos, tai baisiai mylėjo mišką. Tai mes važiuodavom į mišką malkų ar ko. Kai nuvažiuodavom į mišką, tai pasidarydavo jaunas visai, tik žvalgos, tik žvalus“ (7).

Gamta suteikdavo užuovėją, atstūmus žmonėms:

„Aš labai jautri buvau. Kai mane nuskriaudžia, man taip liūdna, taip norisi mirt. Augo beržas. Tai pasiimu to beržo šaką, apsikabinu ir verkiu, su šaka ašaras nusišluostau“ (8).

Suaugusieji mokė vaikus pajusti gamtą, puoselėti ją. Čia ypatingas buvo senelių vaidmuo. Sukaupę didžiulę gyvenimo patirtį, turėdami daugiau laisvo laiko, jie ilgiau ir šilčiau bendraudavo su vaikais, mokydavo juos stebėti gamtą:

„Tėvukas buvo dievotas, bet jam miške būdavo gražiau negu bažnyčioj. Būdavo, atsiklaupia prieš langą pavasari, mane ir pasiklupdo, močiutė lovoj tupi, poteriaujam. Tėvukas meldžias, pro langą žiūri. Špokai lakioja po sodą ir pešasi dėl špokinyčios. Močiutė ir sako, koks čia tavo poterius į špokų subines bežiūrint. Tas nusispjovė, tfu, durna boba, ir sako: „Feliksai, einava, dar viena pora neturi špokinyčios. Einava daryt“. Padarom, aš įnešu, įkeliu medin. <...> Kiek man visokių paukštelių tėvukas parodydavo“ (16).

Respondentė pabrėžė, kad meilę gamtai, gamtojautą nulėmė ne tik auklėjimas, bet ir prigimtis:

„Čia jau prigimties reikalas. Mus tėvai visus mylėt mokė gyvūnelius, paukštelių, bet aš taip, tokia širdžia kaip sesuo tuos gyvūnelius myli, negaliu mylėt, nesugebu. Man gražu, aš juos pašeriu, bet aš nepriširišu prie jų. Mylėjom ir maži gyvūnelius, paukštelių mylėjom labai. Jau kaip tų paukštelių laukdavom parskrendant. Bet aš ir baukštuolė tokia – aš varlių bijau, šliužų bijau, kirmėlių bijau, net mažo viščiuko paglostyt nenoriu. Aš vieną kartą labai išsigandau rupūžės. Batukai mano buvo po suolu, ten buvo ir mano kojinių gumytės. Aš norėjau išsitraukt tas gumytes, traukiu ir ištraukiau rupūžę. Bijau, bet aš jų nemušu“ (16).

Žiaurus, įtūžio kupinas augalų ir gyvūnų naikinimas buvo netoleruojamas. Tėvai griežtai baudavo vaikus, pastebėję šiuos mušant varles, kankinant katę ar šunį. Žmonės, žiaurūs gyvūnų atžvilgiu, nebuvo geri ir žmonėms:

„Viena kaimynka į kambarį įlėkusį žvirblį paėmė ir trenkė, sako, rugius bjaurybė lesa. Na, kiek toks paukštėlis tų rugių nules? Tiesiog pasmerkėm tą kaimynę. Gali nemylėt, gali neglostinėt, bet privalai prižiūrėt, nemušt, nekankint. Ji ir vaikus žiauriai be reikalo mušdavo, ir su žmonėm nelabai sugyveno“ (16).

Vaikai buvo mokomi mylėti ne tik laukinius gyvūnus, bet ir namuose esančius gyvulėlius. Maži vaikai dažniausiai rūpindavosi jaunikliais: „Labai gyvulius mylėjau. Ar aviukas, ar veršiukas, ar kumeliukas atsirado, tai aš iš tvarto ir neinu“ (7). Didesni imdavo rūpintis karvėmis, arkliais. Geri arkliai buvo ūkininko pasididžiavimas:

„Mes visą laiką gerus arklius turėjom. Tėvas labai arklius mylėjo, saugojo juos kartais labiau nei vaikus. Aš ariau, žemė gera, bet šlapia, arkliai net suprakaitavę visi traukia. Viena kumelė senesnė, kitas dveigys. Pabaigiau vos gyvas, bet arklius išpucavau, iššluosčiau. Tėtė pamatytų, kad arkliai pasišiaušę, tai oi... Klausia: „Tu arei, kai taip šlapia?“ Tuoj pypkę išrūkė ir į tvartą. Pažiūrėjo, nieko nesakė. <...> Aš arklius ir labai mylėjau. Kokių penkiolikos šešiolikos buvau, kai viena kumelė krito besikumeliuodama, tai verkiau, verkiau“ (7).

Arklius ūkininkai saugojo nuo vagių ir padaužų, gindavo patys, kartais pasitelkdavo ir policiją:

„Vienu tarpu Griškabūdyje žydėliai pradėjo supirkti arklių uodegas. Tai jie pasamdo kokius piemengalius, tie nueina, kai žmonės suvažiuoja į bažnyčią, ir arkliams uodegas nupjauna. Tai juos tik policija sugaudė. Tąsyk buvo mada, kad biskytį apmušt, tai ir į kailį davė, tėvai baudas gavo sumokėt. Tai tada jau nuo tėvų jiems, matyt, ne taip kliuvo. O ką, klausykit, vasarą karšta, arkliui uodega nupjauta, jis musią negali nusibaidyt, šitokia kančia jam“ (12).

Gamta reguliavo ir laiko dimensijas, žemės ūkio darbus. Laiko, kaip ir vietos, erdvėje taip pat egzistavo griežta tvarka, kurios doras žmogus negalėjo pažeisti. Geri šeimininkai darbus visuomet atlikdavo laiku. Ne laiku ir nesažiningai atliktas darbas suardydavo nusistovėjusią tvarką ir atnešdavo nuostolį:

„Tėvas tingėt tingėdavo. Kai žmonės šieną šienauja, tai jis žiūri pro sąspara, o kai bulvės reikia pradėt kast, tada jau jis šienauja. Mes: „Na, tėvai, einam šienaut“. O jis: „Na, koks čia striokas, čia nestriokas“. Kai ant balų ledas, tada jis šienauja“ (18).

Darbų atlikimo tvarką reguliuodavo ne tik metų, bet ir paros laikas. Lauko darbams buvo skirta diena nuo saulėtekio iki saulėlydžio, ruošos darbai taip pat turėjo būti baigiami iki vidurnakčio. Nors Griškabūdyje ir nepavyko užfiksuoti ma-

ginių tikėjimų, susijusių su šio principo pažeidimu, tačiau respondentai buvo ištikimieji, kad nelaiku atliktas darbas atneša nelaimės:

„Buvo toks kaimynas, miegodavo ilgai. Mes jau kadais dirbam, jis tik apie pietus išlenda. Eis Juška su mašina pjaut vasarojaus, kaimynas vadžias pasiskolinęs stogui dengt. Reikia arklius kinkyt, tada: „Agota, eik dar pas Varnauską, vadžios ant stogo“. Kol išeis... Šaipydavos visi. Kai jis dieną tingėjo, tai šeimyna ilgai vakarodavo. Šeimininkė virė kisielių, maišė ir vaiką ant kelių laikė. Ta užmigo, vaikiukas ir suvarė visą ranką į kisielių verdantį, paskui tas vaikas užgangrenavo ir numirė. Vis per tą tingumą, per nelaikį darbo darymą, per tvarkos nebuvimą“ (16).

Darbo savaitė baigdavosi sekmadienį, diena, skirta maldai ir poilsiui. Šią dieną visi ne pirmo būtinumo darbai buvo draudžiami, ypač pamaldų metu. Tie, kurie nenuėjo į bažnyčią, privalėjo melstis namie. Sekmadienis buvo ne tik maldų, bet ir šeimos bendravimo diena:

„Kai dar buvom mažiukai, sekmadienį visa šeima eidavom aplink laukus, tėvai susėda kur nors, mes kokį ratuką einam. Tų laukų tai nedaug buvo... Bet gera visiems, smagu būdavo“ (9).

Didžiųjų religinių švenčių metu darbas, nesusijęs su gyvuliais, taip pat buvo griežtai draudžiamas:

„Labai šventes švėsdavom. Jei Kalėdos ar Velykos, tai iš vakaro ir pagaliukų ugniai prasikurt prisiskaldydavom, kad šventą dieną nereikėtų. Per Velykas mūs vyrukas (samdinys), padarė malūnėlį vėjo ir Velykų rytą prikėlė, parvažiavom iš bažnyčios, tai močiutė kad puolė jį vaikyt, kam šventą rytą kalė“ (7).

Vaikai labai laukdavę Kalėdų ir Velykų. Švenčių laukimą sustiprindavo ir pasninkas prieš šventes. Dauguma respondentų, pasakodami apie vaikystę ir ją lygindami su dabartimi, pasakojo ir apie pasninko laikymąsi, pasninko valgius:

„Pasninko griežtai laikydavosi, silkė ir aliejus – daugiau nieko. Jokio mėsiško. Aliejaus prispaudžia, silkių bačką nuperka“ (20).

Be abejo, nusipirkti visą statinę silkių galėjo tik stambesni ūkininkai, kiti gi valgydavo daug prasčiau. Vaikams laikytis pasninko buvo gana sunku:

„Sausas pasninkas, net be pieno, o apie mėsą nėra ko ir šnekėt, buvo bausis dalykas. Pilvas visą laiką gurgdavo. Bet liepdavo kentėt. Mama sūrį darė, aš išrūgų atsigėriau, tai tėvas, tą samtį ištraukęs, kad drožė: „Sakau, kad pasninkas!“ (18).

Advento ir gavėnios metu buvo ribojama ne tik maistas, bet ir pramogos, buvo draudžiama šokti, dainuoti. Paprašytas papasakoti apie vaikystės išdaigas, respondentas iš Patašinės atsiminė:

„Gerus balsus turėjom, dainas mėgom, o per gavėnią nevalna, mama bara. Baisiai nusibosdavo šventos giesmės, tai mes į karunką įjungdavom ir kitokių posmų. Labai tiko „Ejo asilas apspangęs“:

*Ejo asilas apspangęs,
Į didį kelią buvo išsirengęs,
Per kelmus eina baisiu tankumynu,
Galop paklydo eglyne.
Sustojo vargšas ir gailiai vaitoja,
Vaje, kad krūmuos apuokas spoksojo...*

Ilgoka ta giesmė. Mama virtuvėj, negirdi žodžių, girdi tik kad karunka. Jei būt išgirdus, bartų“ (7).

Tačiau pasninko pažeidimai nebūdavo dažni. Pasninkas, pasak respondentų, mokė susikaupimo, susilaikymo ir kantrybės. Kantrybė buvo laikoma viena iš pagrindinių dorybių. Kantrybės, gebėjimo nuolankiai pakęsti sunkumus ir kančias buvo mokoma ne tik draudimais, pamokslavimais, bet ir asmeniniu pavyzdžiu:

„Jei kas blogo atsitikdavo, kas nuskriausdavo ar skaudėdavo ką, mamytė sakydavo: „Pakentėkit, vaikeliai, pakentėkit“. Jeigu mamytė pati ar nudegdavo, ar užsigaudavo, tai sakydavo: „Už dūšeles, už dūšeles, Dieve, tegul eina ta kančia mano, už dūšeles“. Niekada nerekdavo, nesikeikdavo, nieko nekaltindavo“ (16).

Dorinėms normoms, vertybėms diegti ir įtvirtinti buvo taikomi įvairūs **metodai ir priemonės**. Kol vaikas labai mažas ar dar net negimęs, būdavo pasitelkiami ma- giniai metodai ir priemonės. Tikėta, kad dorinės savybės, geras ar blogas būdas yra paveldima iš tėvų ar net iš tolimesnės giminės:

„Kokie tėveliai, tokie ir vaikeliai. Bet būdavo tėvai labai geri, o vaikai nepaklusnūs. Iš prigimties daug duota, net ir iš tolimesnės giminės šaknies ateina“ (12).

Ypač didelę reikšmę vaiko būdai, jo dorumui turėjo motina. Pasak responden- tės, *„jei jau moteris nėščia, negali padaryti jokios kaltės. Jei pavogs, ir vaikas bus vagis“ (10)*. Šį tikėjimą pabrėžė ir kiti respondentai. Tikėjimų, susijusių su kūdikio gimimu, virkštelės nukirpimu, pirmuoju maudymu, nulemiančių vaiko dorumą, respondentai nepateikė. Vieni jų sakė, kad visi tikėjimai – paprasčiausi prietarai, kuriais netikėjo joks skaityti mokantis žmogus, kiti tikėjimus vadino burtais, nesuderinamais su ka- talikų tikėjimu:

„Burtų pas mus nebuvo jokių. Vienas Dievas yra, kitokių tikėjimų negali būt. Visi burtai kad ir per Kūčias, tai tik juokai. Jei Dievu tiki, jokiais burtais negali tikėt“ (16).

Mažų vaikų auklėjimui itin svarbus buvo pratinimo metodas, gerų įpročių suformavimas:

„Vaiką nuo mažens reikia pratint prie darbelio, prie tvarkos, taip vaikas auga, priauga ir paskui jau vaikas pats žino“ (2).

Buvo manoma, kad mažo vaiko, neišpratinus elgtis tinkamai, šiam paaugus, kiti metodai bus mažai veiksmingi.

Svarbus metodas, išskirtas visų respondentų, – pavyzdys. Didžiausias dorovinis pavyzdys vaikams buvo tėvai. „Pavyzdys viską daro, tik nuo tėvų pavyzdžio viskas. Jei šeima tvarkinga, gera, ir vaikai geri“ (12); „Vaikai seka, kaip tėvai daro, taip ir jie daro“ (20), – teigė respondentai. Dažno respondento analizuota problema, kodėl vienas tos pačios šeimos vaikas užauga vienoks, o kitas – kitoks, taip pat gali būti paaiškinta ne vien vaikų prigimties, bet ir šeimoje matomo elgesio, tėvų rodomo pavyzdžio ypatumais. Gyvenimas šeimoje – kintantis procesas. Besikeisdamas jis keičia tiek atskirus šeimos narius, tiek santykius tarp jų. M. Mead pastebi, kad ir kokia nekintanti atrodytų kultūra, kad ir koks stabilus būtų atskiros šeimos gyvenimas joje, jaunų tėvų pirmagimis visuomet matys kitokius tėvus nei pagrandukas, kurio šie susilaukė jau brandžiam amžiuje. Ši antropologės teiginį patvirtina respondentų, kilusių iš tos pačios šeimos, interviu. Štai 1918 m. gimusios respondentės ir 1926 m. gimusio jos brolio pasakojimuose pagrindiniai faktai apie šeimą sutampa, tačiau išpūdziai, požiūriai į atskirus šeimos narius bei jų veiksmus ir pan. gerokai skiriasi⁸.

Liaudies pedagogikos normos įpareigojo suaugusiuosius rodyti tik deramą, doroviškai patrauklų pavyzdį. Respondentų teigimu, rimti bei tvarkingi žmonės stengėsi dorai elgtis patys bei nuolat primindavo kitiems, ypač paaugliams ir jaunimui, kad šie privalo būti tinkamas pavyzdys mažiesiems. Tad prie vaikų buvo stengiamasi elgtis mandagiai, nesibarti, nesikeikti ir pan. Tačiau toks elgesys turėjo būti tikras, neapsimėtinis, nes „vaikai tēmijasi ir viską mato. Mes užpečkyje sėdėdami viską matydavom ir viską girdėdavom“ (1).

Kartais tėvai auklėjimą paremdavo ir ne itin teigiamu asmeniniu pavyzdžiu:

„Kai tėtis buvo kavalierius, tai baisus buvo padauža. Kas kur ką ištaisė, tėtės visur pilna. Kai mes mažesni buvom, pasakodavo, kaip jie darydavo, kokias baikas krėsdavo, ir liepdavo niekada taip nedaryt“ (2).

Neigiamo elgesio pavyzdžiai visuomet buvo palydimi pamokymų. „Pamokymo“ sąvoką sudarydavo patarimas, paaiškinimas, įtikinimas, moralas. Būtent žodiniai, sakininiai metodai doriniam vaikų ugdymui būdavo taikomi dažniausiai. Žodžio galia buvo didžiulė, juo reiškėsi

⁸ Skirtumus, be abejo, galėjo lemti ne tik respondentų amžius, bet ir lytis.

tėvų autoritetas. „Tėvų žodis buvo šventas“, – teigė daugelis respondentų. Dauguma tėvų išmintingai naudojo žodžiu, juo nepiktnaudžiavo:

„Kai per daug pasako, vaikas pamiršta“; „Vaikams ilgų pamokslų niekas nesakydavo, trumpai drūtai pasako, ir viskas aišku“ (6).

Pamokoma buvo laiku ir vietoje.

„Vaikam ne prie žmonių paaiškina, kas gražu, kas negražu. Jau kai nusivedi vaiką kur, tai vėlu pradėti mokyt, kad negalima rėkaut, laks-tyt, reikia namie paaiškinti,“ – pedagoginę liaudies išmintį aiškino respondentė (16).

Žodžiu būdavo ne tik patariama, pamokoma padarius klaidą, nurodoma, koks turi būti elgesys konkrečioje situacijoje, bet ir draudžiama. Draudimų tikslas buvo saugoti vaikus nuo netinkamų įpročių ir palinkimų, sergstint nuo neigiamos fizinės bei socialinės aplinkos įtakų. Mažų vaikų drausminime apsaugojamasis momentas itin ryškus. Pasak S. Ylos, šiuo amžiaus tarpsniu jis – svarbesnis už diegiamąjį. Gėrio pradai sąmoningiau diegiami vėlesniame amžiuje, kai vaikas daugiau supran- ta⁹. Tyrimo duomenys rodo, kad draudimų ne itin sumažėja ir vaikams paaugus, tiesiog jie įgyja kitokią pobūdį.

Liaudies pedagogika nebuvo liberali. Ji nesitenkino tik pamokymais ir drau- dimais, bet vartojo ir žodines bei fizines bausmes, kurias galime suskirstyti į: 1) ba- rimą, peikimą, grasinimus ir keiksmus; 2) erzinimą, pajuoką; 3) bauginimus; 4) fi- zines bausmes.

Barami vaikai būdavo gana dažnai, kartais barimas buvo palydimas keiksmų ir grasinimų. Kai kurie jų buvo itin žiaurūs:

„Tėvas kad kur kas, tai: „Raudonus dantis sudėsiu!“ Duos, reiškia, į burną, kraujas bėgs ir bus raudoni dantys“; arba: „Tylėk, o tai kai duosiu į snukį, galva į sieną įlīs!“; „Tėvas keikdavo visokiais žodžiais ir mamą, ir mus, ko tik jis mums nelinkėdavo“ (18).

Tačiau tai tik pavieniai atvejai, paprastai tėvai vengdavo keikti vaikus. Keiks- mus draudė ne tik liaudies etiketas, bet ir tikėjimas, kad prakeiksmas, ištarti blogą valandą, gali išsipildyti. Supykę tėvai kartais vaikus pavadindavo „žalčiokais, rupū- žiokais“, tačiau dauguma tvarkingų tėvų vengė net tokių keiksmų:

„Jeigu tėtis labai labai supykėdavo, tai sakydavo: „Rungvirve“; čia buvo jo didžiausias keiksmažodis. O rungvirve – tai paprasto vežimo, su rungais, prie kurių pririša lentas, kad neparvirstų, virvė“ (13).

Ne mažiau nei barimo vaikai bijo- jo pajuokos. Kartais vaikus tik dvipras- miškai paerzindavo:

⁹ Yla S. *Lietuvių šeimos tradicijos*, Chicago, 1978, p. 164.

„Sakydavo, kad „gražus kaip apuoko vaikas“, arba, jei blogai nusiprausei, tai „baltas kaip varnos vaikas“. Kad nori suprask taip, kad nori kitaip. Arba pavalgius pietus, tėtukas manęs klausia: „Ar jau pavalgėi?“, – „Pavalgiau“, – atsakau. „Tai duok katei ūsus nulaižyti“, – sako tėtukas. Visi juokiasi, aš tik pašluostau lūpas rankove, man gėda, kad tų ūsų man dar visai nėra“ (12).

P. L. Berger pastebi, kad visuomenėse, kuriose pašaipa naudojama kaip vienas pagrindinių būdų vaikų elgesiui reguliuoti, vaikas prisitaiko ir paklūsta ne tiek bijodamas bausmės, kiek bijodamas būti išjuoktas¹⁰. Galėtume pridurti, kad daugeliu atvejų pajuoka ir yra bausmė. Pajuoka, ypač vieša, kartais būdavo baisesnė už fizinę bausmę. „Kai muša, tai nieko, šekšnių pasikasai ir vėl viskas gerai, bet kai prie visų išjuokia, iš gėdos dar ilgai nežinai, kur akis dėt“ (7). Tėvai vaikams nuolat primindavo: „Vaikeli, ką žmonės pasakys?“ Tačiau daugelis respondentų teigė, kad viešoji kaimo nuomonė nebuvo pagrindinis elgesio reguliatorius:

„Buvo svarbu, ką žmonės pasakys, bet svarbiau, kokie tie žmonės pasakys. Jei žmogus bus kaip žmogus, jis už akių niekad nepasakys, jei pasakys, tai tik tau, gražiai pamažiukais, kad taip ir taip. Ar tik pasijuoks. Padorūs žmonės ant viso kaimo neišjuokdavo. Didžiausia atsakomybė prieš Dievą, ne prieš žmones“; „Taip, žmonių nuomonė buvo svarbi, bet svarbiau, kad Dievas viską mato, o žmonės tik žmonės, visi klysta“ (16).

Ne pačią didžiausią viešosios nuomonės svarbą lėmė ne tik gilus įsitikinimas, kad „geriausias teisėjas – Dievas“, bet ir tai, kad dauguma respondentų gyveno vienkiesiuose:

„Žmonės vieni nuo kitų toliau gyveno. Tik Griškabūdis buvo miestelis. Taip tai viskas vyko savam kieme. Kur darnesnės šeimos būdavo, tai net jei koks nemalonumas išeidavo, stengdavosi, kad iš namų neišnešt, nepapasakot. Tai nelabai kas ką ir žinodavo. Žmonės Suvalkijoje ypatingai buvo uždari, jie pusiau paslaptingi tokie“ (12).

Dar viena Griškabūdžio valsčiaus „ypatybė“ ta, kad vaikai čia beveik nebuvo gąsdinami nei vilkais, nei mitinėmis būtybėmis, nei žydais, čigonais ar elgetomis. Daugiausiai gąsdindavo Dievu:

„Nuo pat mažų dienų girdėjau tik viena: „Negalima, šitaip nedaryk, ba nuodėmė, Dievas nubaus. Dievas tavęs neaugins“. „Dievo bijok“ – ir atsakomybę taip įaugina. Dievo bijok, bet su meile, nuodėmę darysi, Dievą ižėisi, jei nusidėsi, tai tu Dievo nemylėsi“ (10).

Kartais vaikai net susipainiodavo, nesuprasdavo, kaip galima ir mylėt, ir labai bijot:

¹⁰Berger P. L. *Sociologija*, Kaunas, 1995, p. 75.

„Vis pagalvodavau, kaip Dievas, būdamas geras, gali šitaip žiauriai kartais nubaust? Šitaip galvot – nuodėmė. Kunigui per išpažintį pasakiau, tai tas liepė mažiau galvot, daugiau tikėt“ (5).

Suaugusiųjų apie Dievą klausinėt dažniausiai galėjo nebent visai maži vaikai:

„Buvo visai mažas vaikelis, vos šnekantis. Einam, sninga, pusto. Jis ir klausia mamos: „Kodėl Dievulis ant mūsų sninga, mes nieko bloga nepadarėm?“ Mama nieko nesakė, tik susijuokė“ (14).

Dievo baimę kartais sustiprindavo gąsdinimais nuodėme ir pragaru. Kartais bauginimus net paremdavo knygų iliustracijomis:

„Tėvas turėjo tokią „čiortaknygę“, ten visokių paveikslų, kaip velniai žmones mūcija – nusitvėrę žmogų už barzdos, pila smalą į burną. Ir daugiau ten visokių baisių... Tai jis labai dažnai mums tą knygą rodydavo – taip baus Dievas, taip baus“ (18).

Vis tik didesnė dalis respondentų tikino, kad jų tikėjimas buvo paremtas Dievo meile, o ne nuodėmės ir pragaro baimė, ir teigė, kad gąsdinimai liaudies pedagogikoje buvo mažai pageidaujami:

„Sakydavo, kad labai gąsdint negalima. Kai susirgau, tai sakė, kad ir man priepuola, kad nusigandau. Iš tikro tai kaulų tuberkuliozė buvo“ (7).

Išgąščiu aiškinama buvo ir daugiau, ypač mažiau žinomų, ligų. Nors kartais suaugusieji vaikus išgąsdindavo ir nesąmoningai, pasekė baisių pasakų. Respondentė iš Rygiškių kaimo pasakojo:

„Tėtėnas iš Girininkų atvažiuodavo, tai tas tai baisiausias pasakas sekdamas ir apie numirėlius, ir kitų. Ant suolo kojas susiriesdamas po savim, bijodavom nuleist, kad nepagriebtų ragana. Bijodavom, bet vis viena norėdavom. Ir tėtukas mums sekdamas pasakas, o mamytė tuomet gamindavo virtuvėje valgyt. Kambary, kadangi labai brangus žibalas būdavo, lempa nedėgdavo. Mes, visi tamsoj susėdę aplink tėtuką, klausydavom tų pasakų ir visi bijodavom. Aš ir sapnuodavau raganą su raganiūte, rodos, persišviečiančioj kiaulės pūslėj“.

Tačiau taip pat ji pridūrė, kad pasakos buvo geriausia laisvalaikio praleidimo forma, *„vaikų laimė ir džiaugsmas“* ir kad vaikų *„specialiai tai negąsdindavo“* (16).

Beveik visi pasakojo apie fizines bausmes. Vieni jas traktavo kaip būtinybę, kiti – tiesiog kaip neišvengiamą ugdymo dalį. Dažname interviu skambėjo patarlė, bylojanti, kad už vieną luptą dešimt neluptų duoda. Baudžiami vaikai būdavo įvairiai: klupdomi ant žirnių, tampomi už ausų, *„papešami už kudlų“*, gaudavo sprigtu

per galvą, rykšte per nuogas blauzdas, pančiu ar diržu per „kuprą“, „klyną“, „šėkšnių“. Tad galbūt teisūs tie, kurie visą liaudies pedagogiką dažnai sutapatina su „rykštės pedagogika“?

Kai kurie tėvai iš tikrųjų mušdavo vaikus dažnai ir žiauriai:

„Mušdavo mūsų tėvai ypač, dar ir rykštę pačiam reikėdavo atsinešt. Pasitiesdavo, tėvas kojas laiko, o motina pliekia. Dėl kiekvieno menkio šitaip“ (8); „Kupra atsakydavo dažnai. Tėvas su kuo papuoldavo, su tuo ir lupdavo. Nusitveria už rankos ir pila, bėgi aplink, bet verkt neleidžia. Mama užstot bijodavo, kur nebijos, jis netruks ir užmušt. Tėvas skaitė, kad vyro toks darbas namie – duot kailin bobom“ (18).

Šiuos epizodus papasakojusios respondentės pabrėžė, kad kitur taip nemušdavo, tik jų šeimose. Kiti respondentai teigė, kad nors visuomet žinojo, jog gali būti nubausti mušimu, realiai mušami buvo retai. Pasak respondentų, jie „gavę į kailį“ tik keletą kartų per visą savo gyvenimą. Tiesa, pliaukštelėjimo ranka dažnas net nelaikydavo fizine bausme. *„Mama delnu suduodavo, bet koks čia mušimas? (4). Mušami vaikai dažniausiai būdavo už įvairius prasižengimus (vagystę, melavimą ir pan.), nepaklusnumą, tarpusavio nesutarimus, jei sukeldavo grėsmę savo ar kitų sveikatai ir gyvybei.*

Į klausimą, kas dažniau gaudavo lupti, berniukai ar mergaitės, visos respondentės atsakė, kad tiek vienus, tiek kitus lupdavo vienodai, o vyrai teigė, kad vis tik berniukams kliūdavo ir dažniau, ir skaudžiau. Tai jie aiškino mergaičių ir berniukų charakterio skirtumais, veiklos ypatybėmis:

„Berniukus griežčiau prilaikydavo, mergaitės, tai ką, apie lėles vis tupinėja, o vaikai tai vis ką pridirdavo“; „Mergaites mažiau mušdavo, jos mažiau išdykesnės, jos vis lėtesnės“; „Nu, žinot, vaikeliam vis daugiau kliūdavo. Mergučės vis kitokios, jos jau švelnesni padariukai, jos ir nenusikalsta tiek. Vaikeliai ir padarydavo daugiau – tai ką nors paimsi, tai ne ten padėsi, numesi ką kur, mergučės jau vis tvarkingesnės“ (19, 20, 12).

Dauguma respondentų mano, kad buvo nubausti teisingai. Jie pabrėžė bausmės būtinybę, bausmę priimdami kaip neatsiejamą auklėjimo dalį:

„Kai reikėdavo lupt, tai ir lupdavo. Užtat visi užaugom sąžiningi, darbštūs, tikintys“; „Reikėdavo baust. Ir aš už tai dabar nepyktu visai. Kai nusikalsdavom, tai ir gaudavom. Gaudavom ir nevisai kalti... Kai didelė šeima buvo, tai tie vaikai tėvams įkyrėdavo, jau paskui jų ir nervai silpnėsi būdavo. Žinai, mes rėkaut norim, užt, o senas pavargęs nori pailsėt“ (11).

Fizinės bausmės ir tėvams dažnai būdavo sunkus uždavinys:

„Mamytė sakydavo, kad kai mus muša, jei dar labiau sopa nei mums“ (12). „Jei mušdavo, bausdavo, tai ir verkdavo kartu. Po kiekvieno diržo apsiverkdavo tėtukas“ (16).

Bausmę priimdami kaip būtinybę, vaikai vis tik džiaugdavosi jos išvengę. Kaip vieną laimingiausių savo vaikystės įvykių respondentė papasakojo atvejį, kai jai pavyko išvengti bausmės už gana rimtą prasižengimą:

„Labai lėles mėgau, žaisdavau su jom, rėdydavau. Skrynių buvo tėtuko baltos krūtinės, seniau vyrai tokias nešiodavo, gražios tokios medžiagytytės. Man lėlėm taip reikia jų, taip reikia. Pasikavojus pasiemiau žirkles, atsidariau aš kupartą, susikarpiau visas – nu jau undarokų gražių, nu jau gražių tom lėlėm mano. Nuėjau už klėtės lomutėj tokioj ir žaidžiu. Tėtukas mane ir pamatė ten. Bet nemušė, nusijuokė tik, sako: „Ai, jau iš mados išėję, jau dabar skareles šilkinės riša“. Kokia aš buvau laiminga, kokia laiminga“ (16).

Vaikai buvo auklėjami ne tik bausmėmis. Vaikų auklėjimui naudoti ir skatinimo bei palaikymo metodai. Vaikus ir pagirdavo, ir apdovanodavo. Itin svarbus buvo ir socialinis palaikymas. Bet skatinimo metodai dažniau buvo taikomi ne už gerą elgesį (šis buvo priimamas kaip savaime suprantamas dalykas), bet už gerą darbą ir vaiko pastangas.

Darbas buvo ne tik didžiausia vertybė ir egzistencijos pagrindas, bet ir sistemingiausias auklėjimo metodas bei veiksmingiausia priemonė. Darbas buvo naudojamas apsaugoti nuo negerovių, juo ugdoma daugelis vaiko moralinių savybių: sąžiningumas, tvarkingumas, teisingumas, pareigingumas, kantrumas ir kt. Kartais darbas buvo naudojamas ir kaip bausmė – prasikaltusiam vaikui užduodavo itin nemėgstamą darbą. Tačiau dažniausiai, kaip teigia respondentas,

„darbas, galima sakyti, šventas. <...> Kai tų darbų buvo tiek ir tiek, tai visus juos padaryti reikėjo, patinka ar ne. Čia tokia pareiga, o ne bausmė“ (12).

Darbas savo sakralumo ir veiksmingumo netekdavo, jei jis buvo beprasmis, naudojamas ne auklėjimui, o patyčiai:

„Tėvas tai negeras žmogus buvo. Jis ne tik mušdavo, bet ir visaip tyčiodavosi. Pušynas buvo, buvo pribirę spygliukų. „Surink visus“, – sako. Darbą, matai, duoda, kad dyka nebūčiau. Bet nerinkau“ (18).

Auklėjimo metodų ir priemonių veiksmingumą lėmė tai, kaip laiku ir ar vietoj jie būdavo panaudojami. Pasak respondentės, vienais atvejais pasaka buvo tik pasiklausymui, kitais ta pati pasaka tapdavo itin svarbiu pamokymu, teisėta bausmė mokydavo nenusikalsti, o nereikalingas mušimas mokydavo geriau paslėpti nusi kaltimus.

Išvados

Tyrinėjant lokalius dalykus, labai sunku daryti globalias išvadas, tad ir šios išvados bus labiau apibendrinimai nei griežti teiginiai.

Auklėjimas lietuvių valstiečių šeimoje buvo suprantamas kaip sąmoningas ir tikslingas suaugusiųjų veikimas, norint išauginti gerus vaikus.

Svarbus tradicinės pedagogikos bruožas ir principas buvo neatsiejamas auklėjimo ryšys su gyvenimu. Auklėjimas nesudarė išskirtinio veiksmo. Kadangi gyvenimas buvo nesuskaidytas į buitį ir būtį, tačiau turintis griežtas „tvarkos“ ir „netvarkos“ sampratas, jis vaiką įtraukdavo į griežtą dorovinę realybę. Auklėjimas buvo nuolatinis procesas, vykstantis natūraliai – vaikui žaidžiant, dirbant, bendraujant. Čia išryškėja sistemingumo bei auklėjimo nepertraukiamumo principai.

Dorinio auklėjimo turinį diktavo visas valstietiško gyvenimo būdas bei gyvenimo bendruomenėje poreikiai, tačiau formą auklėjimo turiniui suteikė Dekalogas ir liaudies etiketas. Respondentai iš dešimties Dievo įsakymų ypač išskyrė ketvirtąjį – „Gerbk savo tėvą ir motiną“, septintąjį – „Nevok“, aštuntąjį – „Nekalbėk netiesos“, šeštąjį – „Nepaleistuvauk“, penktąjį – „Nežudyk“, trečiąjį – „Švėsk sekmadienį“. Tačiau pačiu svarbiausiu ir veiksmingiausiu laikė Didįjį Dievo įsakymą, įpareigojantį mylėti savo artimą. Nesilaikant šio įsakymo, respondentų nuomone, kiti įsakymai netekdavo didesnės dalies savo vertės ir virsdavo tik paprastais draudimais.

Liaudies etiketas kategorijomis „gražu“–„negražu“ taip pat reguliavo vaikų elgesį namuose ir viešumoje, švenčių ir kasdienybės metu, apibrėžė vaikų santykius su suaugusiais ir bendraamžiais.

Doriniame auklėjime dažniau buvo naudojami slopinantys (pamokymai, sustiprinti draudimais ir grasinimais, bausmės) nei skatinantys (pagyrimai, apdovanojimai, socialinis palaikymas ir kt.) metodai, tačiau vis dėlto negalime liaudies pedagogikos vadinti vien tik „rykštės pedagogika“, nes dažniausiai fizinėmis bausmėmis nebuvo piktnaudžiaujama, jos buvo taikomos tik ypatingais atvejais. Labiau veikė ne pati bausmė, o žinojimas, kad nusikaltus tėvų ar Dievo bausmės nepavyks išvengti.

Jaunesnio amžiaus vaikų auklėjimui būdingesnis apsaugojamasis, vyresniųjų – diegiamasis aspektai.

Negalima išskirti ir didesnių auklėjimo skirtumų, kuriuos būtų nulėmusi vaiko lytis. Pastebėtina tik, kad respondentai, pasakodami apie vaikystę bendrai, vartojo sąvoką „vaikai“, tačiau kai buvo kalbama apie su lytimi susijusius dalykus, buvo skiriama – „vaikai“ ir „mergaitės“. Kasdienėje kalboje mergaitės nebuvo vadinamos vaikais.

Pasakojo

1. Marcelė Andriukaitienė, gim. 1914 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
2. Izabelė Antanaitienė, gim. 1914 m., gyv. Paluobių k.
3. Antanas Bartkus, gim. 1932 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
4. Kazimiera Buragienė, gim. 1906 m., gyv. Bliūviškio k.
5. Joana Galginaitienė, gim. 1926 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
6. Marcelina Gerdžiūnaitė, gim. 1926 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
7. Feliksas Girdauskas, gim. 1913 m., gyv. Patašinės k.
8. Agota Jakubauskienė, gim. 1925 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
9. Valentina Juodaitienė, gim. apie 1933 m. gyv. Griškabūdžio mstl.
10. Anelė Jurgelionienė, gim. 1906 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
11. Aldona Kaminskienė, gim. 1930 m., gyv. Paluobių k.

12. Juozas Kuraitis, gim. 1926 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
13. Bronė Lepeškienė, gim. 1914 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
14. Liuda Mureikienė, gim. 1929 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
15. Antanina Peleckienė, gim. 1911 m., gyv. Patašinės k.
16. Regina Sakalauskienė, gim. 1918 m., gyv. Rygiškių k.
17. Janina Šumskienė, gim. 1930 m.
18. Petronėlė Tadijošaitienė, gim. 1904 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
19. Antanas Vengraitis, gim. 1914 m., gyv. Griškabūdžio mstl.
20. Vytautas Venys, gim. 1918 m., gyv. Patašinės k.

Straipsnio rankraštis įteiktas 2001 10 18, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2007 06 22, skelbti parengtas 2010 03 08.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Griškabūdis“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Vingaudas Baltrušaitis*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data) .